

УДК 341.24

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.3.39>

ОСНОВНІ ДОГОВОРИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Дір І.Ю.,

Надзвичайний і Повноважний Посол України,

Заслужений юрист України,

кандидат юридичних наук, доцент,

докторант ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ORCID: 0000 0001 9829 4294

e-mail: ihor.dir@uzhnu.edu.ua

Дір І.Ю. Основні договори Європейського Союзу.

У статті узагальнено проаналізовано основні договори Європейського Союзу, які так чи інакше мали значний вплив на його розвиток. Було виявлено, що після завершення Другої світової війни, європейські лідери вирішили забезпечити себе, об'єднавшись у спільноту. Так, першим договором, де шість держав об'єдналися з метою створення спільного ринку вугілля і сталі, є Паризький договір, який було підписано 1951 року. Його ціль полягала у створенні взаємозалежності держав у вугіллі та сталі, щоб одна держава більше не могла мобілізувати свої збройні сили без відома інших. Це один із небагатьох договорів, який втратив чинність. Наступними договорами, які є основою євроінтеграційного руху в Європі, стали Римські договори, укладені в 1957 році. У рамках цих договорів було створено Європейське економічне співтовариство та Європейське співтовариство з атомної енергії. Пізніше, у 1965 році був підписаний Брюссельський договір, основна мета якого полягала у впорядкуванні роботи європейських інституцій. Ця угода також втратила чинність. Єдиним європейським актом від 1986 року було реформовано роботу інституцій ЄС у рамках підготовки Альянсу до вступу Португалії та Іспанії, а також прискорено процедуру прийняття рішень під час процесу створення єдиного ринку. Крім того, проаналізовано, що в 1992 році було укладено Маастрихтський договір, яким засновано сучасну структуру ЄС. Крім того, зазначено, що основною метою цього Договору є підготовка ЄС до створення валютного союзу, а також запровадження елементів політичного союзу (громадянство, спільна зовнішня та внутрішня політика). Інший, не менш важливий договір було укладено 1997 року і він отримав назву Амстердамського. Цей Договір мав на меті підготувати інституції ЄС до майбутнього розширення. Було виявлено, що під час підписання Ніщцького договору в 2001 році, держави-члени ЄС, з метою їх ефективного функціонування після розширення до 25 держав, визначились з необхідністю реформувати інституції Євросоюзу та переглянути систему головування у Раді ЄС. Крім того, останнім договором, основна ціль якого полягала у тому, щоб зробити ЄС більш демократичним, ефективнішим та здатним вирішувати глобальні проблеми, став підписаний у 2007 році Лісабонський договір.

Ключові слова: держави-члени, засновницькі договори, реформа, прийняття, угода, положення, характеристика.

Dir I.Yu. Main treaties of the European Union.

The article summarizes the main treaties of the European Union, which in one way or another had a significant impact on its development. It was found that after the end of the Second World War, European leaders decided to protect themselves by uniting into a community. Thus, the first treaty where six states united to create a common coal and steel market was Paris Treaty, which was signed in 1951. Its purpose was to create interdependence of states in coal and steel, so that one state could no longer mobilize its armed forces without the knowledge of the others. This is one of the few treaties that has expired. The following treaties, which became the basis of the European integration movement in Europe, became the Rome Treaties concluded in 1957. As a result, the European Economic Community and the European Atomic Energy Community were created. Later, in 1965, the Merger Treaty was signed, the main purpose of which was to streamline the work of European institutions. This agreement has also expired. It was also found that

the Single European Act of 1986 reformed the work of the EU institutions in the framework of the Alliance's preparation for the accession of Portugal and Spain, as well as to speed up the decision-making process in preparation for the creation of the single market. In addition, it was analysed that the Maastricht Treaty was concluded in 1992, which established the modern structure of the EU. In addition, the main purpose of this Treaty is to prepare the European Union for the creation of a monetary union, as well as to introduce the elements of a political union (citizenship, common foreign and domestic policy). Another no less important treaty was concluded in 1997, which was called the Amsterdam Treaty. This Treaty was intended to prepare the EU institutions for future enlargement. It was revealed that in 2001, during the signing of the Nice Treaty, the EU member states determined the need to reform the institutions of the European Union for the purpose of their effective functioning after the expansion to 25 states, to review the system of chairmanship in the Council of the EU. In addition, the last treaty, the main goal of which was to make the EU more democratic, more efficient and capable of solving global problems, was the Lisbon Treaty signed in 2007.

Key words: member states, founding treaties, reform, acceptance, agreement, provision, characteristic.

Постановка проблеми. Після завершення Другої світової війни лідери європейських держав постали перед дилемою: як уникнути майбутніх війн на європейському континенті. Вперше про ідею необхідності створення Сполучених Штатів Європи заговорив Вінстон Черчилль під час промови у Цюрихському університеті 19 вересня 1946 року: «Якщо спочатку всі держави Європи не бажають чи не можуть приєднатися до угоди, проте ми повинні продовжувати збирати і об'єднувати тих, хто хоче і може. Порятунком всіх людей кожної раси і кожної держави від війни та уярмлення мусить бути встановлений на твердій основі і побудований на готовності всіх чоловіків і жінок радше померти, аніж підкоритися тиранії. У цій невідкладній роботі Франція і Німеччина повинні разом взяти лідерство. Велика Британія, Британська Співдружність, могутня Америка – і, я вірю, Радянська Росія, коли насправді все було б добре – мають бути друзями і гарантами нової Європи і мусять відстоювати право жити. Ось тому я кажу вам «Хай Європа підніметься!» [1]. А вже за якихось п'ять років, шість європейських держав уклали першу угоду, яка стала початком створення Європейського Союзу.

Стан опрацювання цієї проблематики розглядався у працях багатьох вітчизняних науковців, зокрема Г. Брелова, Д. Булгакова, О. Вдовиченко, О. Врадій, О. Гладенко, В. Деріга, Л. Ентін, А. Капустін, С. Кашкін, В. Кернез, В. Колісніченко, Т. Комарова, О. Краєвська, З. Макаруха, С. Мигаль, О. Михайлова, О. Міщенко, О. Моїсєєв, М. Негрич, Я. Палій, Р. Петров, О. Радлінська, Т. Сидорук, К. Смирнова, О. Трагнюк, Г. Утко, В. Форманюк, Я. Чернопищук, В. Шатун, Б. Шевчук та ін., а також ряду закордонних вчених М. Мак Аода, Дж. Родрігез Баррігон, С. Бартоліні, Р. Гарсія, Д. Дайтерл, Л. Драгос, Л. Квасада, Д. Конвей, Р. Макліан, Дж. Міраллес, В. Палеа, С. Робертсон, С. Сторіні, Н. Текін, Д. Раміро Тротіно тощо.

Метою статті є комплексний аналіз основних засновницьких договорів Європейського Союзу.

Виклад основного матеріалу. Діяльність Європейського Союзу ґрунтується на принципі верховенства права. В першу чергу, це означає, що вся його діяльність прописана у договорах, які були добровільно та демократично ухвалені всіма державами-членами. Крім того, будь-який договір – це обов'язкова угода між усіма державами-членами, де визначаються цілі, правила функціонування інституцій Євросоюзу, спосіб прийняття рішень і відносини між державами-членами. А для того, щоб ці домовленості відповідали вимогам та викликам сьогодення, до всіх договорів ЄС час від часу вносяться зміни [2].

Першим основоположним договором ЄС став Договір про заснування Європейської спільноти з вугілля та сталі. Він більш відомий як Паризький договір, який був підписаний 18 квітня 1951 року і набрав чинності 23 липня 1952 року. Цей Договір укладено шістьма державами, серед яких Бельгія, Німеччина, Франція, Італія, Люксембург та Нідерланди, для організації вільного руху вугілля та сталі.

Основна мета Паризького договору визначена у статті 2. У ній зазначено, що створення спільного ринку вугілля і сталі сприятиме економічному розвитку держав Європи, збільшить рівень зайнятості, що у свою чергу сприятиме покращенню рівня життя. Спільний ринок також забезпечить впорядковане постачання вугілля і сталі шляхом забезпечення рівного доступу до джерел виробництва, встановлення конкурентних цін та поліпшення умов праці. Крім того, відповідно до цього Договору було запроваджено вільне переміщення товарів без застосування мит і податків, а державам заборонено використовувати субсидії чи державну допомогу у галузі.

Договір складався з чотирьох розділів, двох протоколів та конвенції:

- Перший розділ стосувався створення Європейської спільноти з вугілля та сталі;
- Другий розділ визначав діяльність інституцій, які створювалися відповідно до Договору;
- Третій розділ описував економічні та соціальні правила;
- Четвертий розділ визначав загальні правила [3].

На наступному етапі лідери шести держав 25 березня 1957 року підписали два договори, які увійшли в історію як Римські договори. Так, було підписано такі документи: Договір про заснування Європейської економічної спільноти [4] та Договір про заснування Європейської спільноти з атомної енергії [5]. У подальшому вони також стали основоположними євроінтеграційними договорами Євросоюзу.

Відповідно до Договору про заснування Європейської економічної спільноти передбачалася співпраця держав у галузі економіки, науки та техніки. Крім того, вкотре наголошувалося про необхідність співпрацювати для створення спільного ринку, що у свою чергу мало сприяти зближенню економік держав-учасниць, зниженню митних бар'єрів протягом 12 років між учасниками, а також прийняттю єдиного митного тарифу та створенню спільної торговельної політики відносно третіх держав. На додачу, держави-члени також домовилися проводити спільну політику у галузі сільського господарства та транспорту.

З метою використання ядерної енергетики у мирних цілях держави-учасниці уклали Договір про заснування Європейської спільноти з атомної енергії. Цим Договором було утворено Європейську спільноту з атомної енергії (Євратом), основна мета якого полягала у здійсненні наукових досліджень та промислового використання ядерної енергетики.

8 квітня 1965 року був підписаний Брюссельський договір або Договір про злиття. Цим Договором передбачалося об'єднання законодавчих, судових та адміністративних органів Європейської спільноти з атомної енергії та Європейської економічної спільноти, які на той час функціонували на теренах Європейської Спільноти. Також договором вносилися відповідні зміни до Паризького та Римських договорів. Так, відповідно до Договору, Комісія Європейських Співтовариств мала замінити Вищий орган Європейської спільноти з вугілля та сталі, Комісію Європейської економічної спільноти та Комісію Євратом. Рада Європейських Співтовариств замінила Спеціальну раду міністрів Європейської спільноти з вугілля та сталі.

Договір втратив чинність 2 жовтня 1997 року після підписання Амстердамського договору [6].

Наступний етап ознаменувався підписанням 17 лютого 1986 року Єдиного європейського акту. В першу чергу цим Договором вносилися певні зміни до Римських договорів, зокрема тої частини, яка стосувалася економічних питань. Так, було прийнято процедуру голосування кваліфікованою більшістю щодо внутрішнього ринку, що у подальшому призвело до створення єдиного ринку. Крім того, Договором було розширено повноваження Європейського Парламенту [7].

Новим етапом, що ознаменував створення Європейського Союзу, було підписання 7 лютого 1992 року Маастрихтського договору, який також відомий як Договір про Європейський Союз або Договір про утворення Європейського Союзу. Цей Договір набрав чинності 1 листопада 1993 року. Маастрихтським договором передбачалося запровадження спільної на території Альянсу валюти євро, а також визначено три стовпи, на яких тримається Євросоюз: Європейські спільноти, спільна зовнішня та безпекова політика, співпраця у сфері правосуддя.

Так, Договором передбачалося створення посад європейського омбудсмена, європейського інспектора з питань захисту даних, Комітет регіонів. Крім того, було удосконалено процедуру спільного прийняття рішень та розширено сферу застосування процедури голосування кваліфікованою більшістю.

Також чимало питань, які піднімалися в Договорі стосувалися економіки. На додачу, держави-члени визначили ряд економічних критеріїв для майбутніх держав, які прагнуть приєднатися до Євросоюзу:

- Дефіцит державного бюджету не повинен перевищувати 3% від ВВП;
- Державний борг має складати менше 60% від ВВП;
- 2 роки держава має брати участь у механізмі валютних курсів та підтримувати національний курс у певному діапазоні;
- Інфляція не повинна перевищувати 1,5% від середнього значення трьох держав-членів ЄС з найбільш стабільними цінами;
- Довгострокові відсоткові ставки за державними облігаціями не повинні перевищувати 2% від середнього значення для відповідних ставок у державах-членах з найнижчим рівнем інфляції

[8].

Через п'ять років 2 жовтня 1997 року було підписано Амстердамський договір. Зокрема, Договором передбачалося забезпечення всіма державами-членами фундаментальних прав людини, запобігання порушенню права людини та дискримінації за будь-якими формами. Крім того, було розширено роль Європейського Парламенту та запроваджено посаду Високого представника з питань спільної зовнішньої та безпекової політики. Також чималу увагу було приділено питанням, які стосуються охорони навколишнього середовища, охорони здоров'я, захисту прав споживачів, можливості будь-якому громадянину Євросоюзу отримувати інформацію від основних інституцій ЄС [9].

26 лютого 2001 року підписано Ніццький договір, який набрав чинності 1 лютого 2003 року. Цим Договором було внесено зміни до Маастрихтського та Римських договорів, зокрема реформовано інституційну структуру Євросоюзу. Вкотре було змінено склад та повноваження Європейського Парламенту. А саме: зафіксовано кількість голосів, які матиме кожна держава-член, змінено процедуру голосування та визначено кворум та поріг кількісної більшості, які необхідні для прийняття рішень. Також Договором передбачалося провести реформу судової системи ЄС та запровадити структуру судових інстанцій: Суд ЄС, Суд першої інстанції, спеціалізовані судові палати [10].

Останнім був Лісабонський договір (Договір про реформування ЄС). Це Договір про внесення змін до Договору про ЄС та Договору про заснування ЄС, який був підписаний 13 грудня 2007 року і набрав чинності 1 грудня 2009 року. У цьому документі було чимало запозичено з Конституції ЄС, прийняття якої було провалено. Передбачалося запровадження нової посади – Голови Європейської Ради, а також було скорочено кількість депутатів та єврокомісарів.

Крім того, Лісабонським договором було визначено цілі та цінності Євросоюзу. Серед них: забезпечувати простір та свободу для громадян; створювати умови для безкордонної співпраці у галузі безпеки та правосуддя; підтримувати сталий розвиток Європи; сприяти соціальній справедливості та захисту; співпрацювати заради економічної, соціальної та територіальної згуртованості держав-членів; плекати та поширювати цінності Євросоюзу; захищати права людини і особливо дітей.

На додачу, у Договорі уточнені наступні положення:

- Що саме серед владних повноважень входить до компетенції ЄС;
- Що саме серед владних повноважень входить до компетенції держав-членів ЄС;
- Що саме серед владних повноважень входить до спільної компетенції як ЄС, так і держав-членів ЄС;

Крім того, було визначено владні повноваження у сфері дотримання правил конкуренції, монетарної політики євросони, торговельної політики та виокремлено, які саме спільні компетенції мають держави-члени Євросоюзу у галузі захисту внутрішнього ринку, сільського господарства, енергетики та транспорту [11].

У загальному характеристика та мета основних договорів, відповідно до яких функціонує Євросоюз наведена у Таблиці 1.

Таблиця 1. Загальна характеристика договорів Європейського Союзу

Договір	Дата підписання	Дата набуття чинності	Основна мета договору
Паризький договір	18 квітня 1951	23 липня 1952	Створити взаємозалежність держав у вугіллі та сталі, щоб одна держава більше не могла мобілізувати свої збройні сили без відома інших (втратив чинність 23 липня 2002 року).
Римські договори	25 березня 1957	1 січня 1958	Створити Європейське економічне співтовариство та Європейське співтовариство з атомної енергії.
Брюссельський договір	8 квітня 1965	1 липня 1967	Впорядкувати роботу європейських інституцій (втратив чинність 1 травня 1999 року).

Єдиний європейський акт	17 лютого 1986	1 липня 1987	Реформувати роботу інституцій ЄС у рамках підготовки Альянсу до вступу Португалії та Іспанії, а також прискорити процедуру прийняття рішень під час підготовки до створення єдиного ринку.
Маастрихтський договір	7 лютого 1992	1 листопада 1993	Підготувати Євросоюз до створення валютного союзу, а також запровадити елементи політичного союзу (громадянство, спільну зовнішню та внутрішню політику).
Амстердамський договір	2 жовтня 1997	1 травня 1999	Підготувати інституції ЄС до майбутнього розширення.
Ніццький договір	26 лютого 2001	1 лютого 2003	Реформувати інституції Євросоюзу з метою їх ефективного функціонування після розширення до 25 держав, переглянути систему головування у Раді ЄС.
Лісабонський договір	13 грудня 2007	1 грудня 2009	Зробити ЄС більш демократичним, ефективнішим та здатним вирішувати глобальні проблеми, такі як зміна клімату.

Джерело: складно автором за [2].

Висновки. Отже, ідея створення Європейського Союзу почала розглядатися державами Європи одразу після Другої світової війни. Першим договором, що поклав основу до подальшого створення Євросоюзу став Паризький договір, який об'єднав шість держав-засновниць, які зобов'язались співпрацювати з питань вугілля та сталі. Пізніше сторони почали поглиблювати співпрацю та у 1957 році підписали Римські договори, якими було створено Європейське економічне співтовариство та Європейське співтовариство з атомної енергії. Пізніше для впорядкування роботи інституцій Європейської Спільноти у 1965 році укладено Брюссельський договір, проте і він у подальшому був реформований після підписання у 1986 році Єдиного європейського акту. Проте, квінтесенцією усіх договорів стало укладення у 1992 році Маастрихтського договору. Ним була утворена сучасна структура Європейського Союзу, яка включала елементи валютного та політичного союзів. Варто відмітити, що Євросоюз ніколи не зупинявся на досягнутому та постійно удосконалював процедуру його функціонування, що фіксувалося у нових договорах. Так, з метою підготовки до розширення у 2004 році було укладено Амстердамський договір 1997 року, яким було запроваджено реформування інституцій. Пізніше ці положення були більш детально розкриті у Ніццькому договорі, підписаному в 2001 році. І, нарешті, для того, щоб Євросоюз продовжував плекати свої цінності та поширювати їх на інші держави Європи, а також залишався спроможним відповідати на виклики сучасності, у 2007 році був підписаний Лісабонський договір.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Council of Europe. Winston Churchill, speech delivered at the University of Zurich, 19 September 1946. *Official web-site*. URL: <https://rm.coe.int/16806981f3#:~:text=The%20fighting%20has%20stopped.,protection,%20of%20the%20atomic%20bomb.> (date of access: 09.02.2024).
2. European Union. Founding agreements. *Official web-site*. URL: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/principles-and-values/founding-agreements_en (date of access: 09.02.2024).
3. Access to European Union Law. Treaty establishing the European Coal and Steel Community, ECSC Treaty. *Official web-site*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:xy0022> (date of access: 12.02.2024).
4. Access to European Union Law. Treaty establishing the European Economic Community (Rome, 25 March 1957). *Official web-site*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:11957E> (date of access: 12.02.2024).

5. Official Journal of the European Union. Treaty establishing the European Atomic Energy Community. *Official web-site*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2016:203:FULL> (date of access: 13.02.2024).
6. Access to European Union Law. Merger Treaty. *Official web-site*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:11965F/TXT> (date of access: 13.02.2024).
7. Access to European Union Law. Single European Act. *Official web-site*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:11986U/TXT> (date of access: 13.02.2024).
8. Access to European Union Law. Treaty on European Union. *Official web-site*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:11992M/TXT> (date of access: 13.02.2024).
9. Access to European Union Law. Treaty of Amsterdam amending the Treaty on European Union, the Treaties establishing the European Communities and certain related acts. *Official web-site*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:11997D/TXT> (date of access: 13.02.2024).
10. Access to European Union Law. Treaty of Nice amending the Treaty on European Union, the Treaties establishing the European Communities and certain related acts. *Official web-site*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12001C/TXT> (date of access: 13.02.2024).
11. Access to European Union Law. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007. *Official web-site*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:C:2007:306:TOC> (date of access: 13.02.2024).